

УДК 316.614-055:[070:316.776](477)(043.3)

*Анастасія Ізотова,
аспірант кафедри соціальної
педагогіки та корекційної освіти
Дрогобицького державного
педагогічного університету
ім. Івана Франка*

ВПЛИВ ЗМІ НА ГЕНДЕРНУ СОЦІАЛІЗАЦІЮ ТА ГРОМАДЯНСЬКУ ПОЗИЦІЮ ДІТЕЙ З СІМЕЙ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

У статті, на основі аналізу загальних тенденцій соціального становлення дітей з дистантних сімей трудових мігрантів, розглянуто особливості впливу засобів масової інформації на процеси гендерної соціалізації та формування громадянської позиції у сучасних соціально-економічних умовах України.

Ключові слова: соціалізація, гендерна соціалізація, засоби масової інформації, громадянська позиція, соціальне становлення, громадянське виховання, національна свідомість.

В статье, на основе анализа общих тенденций социального становления детей из дистантных семей трудовых мигрантов, рассмотрены особенности влияния средств массовой информации на процессы их гендерной социализации и формирования гражданской позиции в современных социально-экономических условиях Украины.

Ключевые слова: социализация, гендерная социализация, средства массовой информации, гражданская позиция, социальное становление, гражданское воспитание, национальное сознание.

Peculiarities of mass media influence on gender socialization process and civil attitude forming in modern Ukrainian socio-economic conditions are considered in the article on the basis of general tendencies analysis of social formation of the children from labour migrants' distant families.

Key words: socialization, gender socialization, mass media, civil attitude, social formation, civil upbringing, national awareness.

Одним з найважливіших і найвпливовіших інститутів соціалізації особистості є сім'я. Саме у сім'ї дитина отримує перші базові й визначальні знання та уявлення про себе, про оточуючий світ і людей. На прикладі найближчого оточення, включення у їхню взаємодію відбувається первинна соціалізація дитини, закладаються основи її громадянськості та патріотизму.

У сучасних політико-економічних умовах, умовах державної та

світової економічної кризи, що значною мірою вплинули на погіршення умов життя нашого суспільства, сім'ї знову змушені пристосовуватися до вкрай тяжких умов, що в свою чергу викликало ще одну хвилю масових трудових міграцій за кордон. А отже, це дає підстави стверджувати про чітку тенденцію щодо збільшення кількості дистантних сімей в Україні.

Особливості життєдіяльності сімей сучасних трудових мігрантів не випадково сьогодні стали об'єктом пильної уваги науковців та практиків, оскільки значні деформації у соціалізації дітей з цієї категорії сімей пов'язані передусім зі специфікою їх виховання у «розірваних» родинах; епізодичними, не завжди однозначними, а часом і суперечливими батьківськими впливами тощо.

Позбавлені достатньої уваги, піклування та контролю під час перебування одного чи обох батьків на заробітках, діти шукають підтримки поза сім'єю, підпадають під вплив інших соціальних інститутів, таких як ЗМІ. Як свідчать реалії сьогодення, цей вплив не завжди позитивно відбивається на соціальному розвитку дитини, доказом чого є численні проблеми дітей трудових мігрантів та виникнення деформацій у їхній соціалізації [7].

Засоби масової інформації є потужним агентом впливу на політико-економічні події в суспільстві, погляди та переконання громадян, процес виховання та соціальне становлення неповнолітніх тощо. Місце ЗМІ у житті людей та їх вплив як інституту соціалізації розглянуті та досліджені багатьма науковцями (Бадрак В. В., Вольська Л. Л., Городенко Л. М., Зінчук В. П., Мойсеєнко А. О., Пенчук І. Л., Петрунько О. В., Шерман О. М.).

Не дивлячись на зацікавленість науковців питаннями впливу засобів масової інформації на життя людей, проблеми впливу ЗМІ на процеси соціалізації дітей з сімей трудових мігрантів та становлення їх громадської позиції, на нашу думку не достатньо висвітлена у науковій літературі.

При написанні даної статті ми ставили перед собою мету: окреслити особливості впливу засобів масової інформації як одного з найвпливовіших агентів соціалізації на процеси гендерної соціалізації та громадянської позиції дитини з дисфункціональної дистантної сім'ї трудових мігрантів. Адже, на фоні деформацій у первинній соціалізації цих дітей, вплив ЗМІ на окреслені види соціалізації набуває особливої ваги.

Варто зазначити, що сутність гендерної соціалізації у різних наукових джерелах відрізняється, хоча й не суттєво. Зокрема, Авдєєв Л. Г. розглядає гендерну соціалізацію як послідовний процес навчання моделям поведінки в суспільстві, що відповідають поняттям «чоловіче» та «жіноче» [1, с. 14]; Бендас Т. В. розглядає гендерну соціалізацію як органічне поєднання процесів формування гендерної ідентичності та засвоєння гендерних ролей і стереотипів [2], саме цієї точки зору ми дотримувалися у своєму дослідженні.

Загалом різні аспекти процесу гендерної соціалізації стали об'єктом

пильної уваги багатьох як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників, серед яких Авдєєв Л. Г., Азарова Є. А., Бендас Т. В., Берн Шон, Булатова Л. О., Галустьян Ю. М., Гапон Н. П., Гіденгс Ф., Дороніна Т. А., Еріксон Е., Кікінеджи О. М., Котлова Т. Б., Кравець В. П., Марценюк Т. О., Новицька В. П., Шевченко Л. Ю., Яценко Л. В. та інші. Водночас слід наголосити на тому, що проблема гендерної соціалізації дітей у дистантних сім'ях трудових мігрантів, не зважаючи на її актуальність, усе ще залишається недостатньо висвітленою.

В умовах дистантної сім'ї, у зв'язку з відсутністю одного, а часом і обох батьків, спостерігається зміна системи стосунків між батьками та дітьми, що не може не вплинути на систему сім'ї в цілому, адже структура взаємостосунків між батьками та дітьми окреслює норми, правила, зразки поведінки дітей, тобто якість їхнього соціального досвіду, що в подальшому впливатиме на емоційні стосунки та взаємини з іншими людьми.

Незаперечним є факт, що у сім'ї важливими є стосунки не тільки між батьками та дітьми, а й між самими батьками. Відсутність одного з них призводить до кардинальних змін і у структурі сімейних ролей: відбувається реструктуризація виконуваних гендерних ролей та обов'язків у сім'ї, які в більшості випадків припадають на осіб, що залишилися вдома. В умовах дистантної сім'ї спостерігається явище заміни гендерних ролей, і дитина не спостерігає особи, яка б мала репрезентувати належну лінію поведінки, пов'язану із засвоєнням чоловічої або жіночої ролі. Це стає однією з вагомих причин появи деформацій у гендерній соціалізації дітей з дистантних сімей. Наслідком цього, у зв'язку з відсутністю відповідних взірців поведінки для виконання чоловічих/жіночих ролей, можуть виступати життєві поразки і невдачі у майбутньому сімейному житті сьогоденних дітей, оскільки вони мають спотворені уявлення про те, як повинні поводитися батько і мати, чоловік і дружина.

До зазначеного долучається той факт, що батьки, які перебувають на заробітках за кордоном, підпадають під вплив країни реципієнта та частково передають цю культуру своїм дітям. У свою чергу політичні події в Україні, демографічні і соціальні перетворення викликають суперечливе ставлення підростаючого покоління до прийнятих у нашому суспільстві норм гендерної поведінки, свідченням чого виступає більш потужна популяризація «культу заходу» у свідомості неповнолітніх з дисфункційних сімей.

Значною мірою появі деформацій у гендерній соціалізації, на нашу думку, сприяють засоби масової інформації, адже залишившись без належного батьківського контролю і уваги діти трудових мігрантів вільний від навчання час переважно проводять перед телевізором (комп'ютером), або на вулиці з однолітками, постійно підпадаючи під вплив некерованого потоку інформації. Відсутність життєвого досвіду, нездатність правильно

оцінити побачене і почуте може викликати викривлене сприйняття оточуючого світу, своєї ролі та свого місця в ньому.

Телебачення, у світлі вказаного вище, може змінювати уявлення про соціальну реальність. Нав'язувані ним зразки гендерної поведінки часто суперечать традиційним національним уявленням про чоловіче і жіноче. На жаль, перенасиченість на екранах телевізорів та в інших інформаційних джерелах культу модних речей, зразків «суперлюдей» (егоцентричних, байдужих до сімейних цінностей, зосереджених лише на власній зовнішності та збагаченні) за умови відсутності відповідних зразків поведінки у власній сім'ї, призводить до хибних уявлень про інститут сім'ї та формування деформацій у гендерній соціалізації неповнолітніх з сімей трудових мігрантів.

Ще одним суттєвим фактором, що призводить до викривлень у гендерній соціалізації неповнолітніх, можна вважати появу у ЗМІ багатьох прикладів життя та уподобань представників нетрадиційної сексуальної орієнтації, часом безоцінної інформації стосовно рабства, насильства в сім'ї, та інших негативних соціальних та гендерних явищ.

Викладене вище підтверджується думкою Мойсеєнко А. О. про те, що «основним фактором впливу з боку ЗМІ може стати зміна суспільних стереотипів, з яких переважно складається громадська думка. Саме концентрований вплив засобів масової комунікації, спрямований на зміну або актуалізацію того чи іншого стереотипу, має найбільший суспільний резонанс» [6, с. 79].

Сучасні громадяни, особливо діти та члени сімей трудових мігрантів, «не мають стійких уявлень щодо власних ідеалів, які часто є гібридом поширюваних цінностей західної культури та місцевих традицій і подій, що пов'язані зі зміною цінностей попередніх поколінь» [5, с. 67]. А недостатній життєвий досвід неповнолітніх, проблеми дитячо-батьківських відносин у підлітковому віці, тривала відсутність одного та/або обох батьків у зв'язку з перебуванням на заробітках, можуть призвести до пошуків дітьми авторитетних, досить впливових, а головне доступних джерел інформації, наприклад, ЗМІ.

На нашу думку, під дією зазначених вище впливів засобів масової інформації, та при перебуванні батьків на заробітках за кордоном, поступово відбувається зміна гендерних поглядів, стереотипів та переконань неповнолітніх, а отже змінюються ціннісні орієнтації, зацікавленість різними галузями життя та погляд на життя дітей в цілому. Виступаючи потужним джерелом впливу на свідомість, ЗМІ відіграють важливу роль й у формуванні громадянської позиції неповнолітніх, а особливо дітей з сімей трудових мігрантів.

У наукових джерелах громадянська позиція визначається як «система ціннісних і соціальних орієнтацій та настанов, що характеризують людину як громадянина країни та суспільства» [4, с. 104].

Розглядаючи специфіку громадянського становлення неповнолітніх з дистантних сімей трудових мігрантів, ми брали до уваги, з одного боку особливості батьківського впливу на цей процес (передусім того з батьків, хто знаходиться за кордоном), а з іншого – засобів масової інформації, передусім, телебачення, та наслідки зміни ціннісних орієнтацій та поглядів дітей після розлуки з батьками.

Щодо батьківського впливу, то, як свідчать результати проведеного нами у 2008 році опитування батьків-заробітчан, 41 з 50 опитаних нами респондентів-батьків своє майбутнє життя пов'язують виключно з країною реципієнтом. Такий стан речей, на нашу думку, не може не відбитися на формуванні світогляду та переконань їх дітей. Підтвердженням цього є результати опитування дітей із зазначеної категорії сімей, проведеного у цей же період: майже половина дітей з сімей трудових мігрантів (47 %) хотіли б не стільки повернення батьків на батьківщину, скільки виїхати на постійне проживання за кордон до батьків. За даними досліджень, проведених різними науковцями, «серед сучасних підлітків поняття патріотизм та громадянська позиція є непопулярними, що є проявом рівня політичної свідомості» [5, с. 67].

Діти сучасних трудових мігрантів, можуть проявляти байдужість до політичних та будь-яких інших подій у нашому суспільстві, а орієнтуватися лише на події країни-реципієнта, де працюють батьки. Одним з факторів цього є важке та нестабільне політико-економічного становище в Україні.

Слід зауважити, що вплив засобів масової інформації на формування громадянської позиції дітей трудових мігрантів є неоднозначним, оскільки ЗМІ дають здебільш відбиток подій та не передбачають вироблення вміння неповнолітніх самостійно аналізувати отриману інформацію. Часто висвітлення таких політичних подій у світі як страйки, бійки та безлад, влаштовані молоддю в країнах Європи, може спонукати підлітків до наслідування вказаних подій як норми.

«Реклама» політичного та соціального життя в інших країнах; висвітлення реалій політичного, громадського та соціального життя в Україні у поєднанні з розповідями та поглядами батьків-заробітчан може призвести до неадекватного ставлення неповнолітніми до навколишнього світу та подій у ньому, кардинальної зміни системи цінностей та національної свідомості.

Суттєвий вплив ЗМІ мають на формування та зміну не лише політичної культури та патріотизму, а й сімейних традицій, менталітету, розподілу соціальних, політичних та гендерних ролей тощо. Засоби масової інформації, що покликані формувати громадянськість та патріотизм, рекламують західні культуру, традиції, спосіб життя та мислення, що призводить до суперечливості у процесі громадянського виховання неповнолітніх, особливо це стосується дітей трудових мігрантів,

адже саме їх ціннісні орієнтації, погляди, переконання, усвідомлення місця у суспільстві, обов'язків та відповідальності перед Батьківщиною не мають визначеності та єдиної підтримки з боку батьків, родичів, друзів, школи та засобів масової інформації.

Телебачення, інтернет, радіо та преса присутні всюди у житті кожної людини та створюють певні тенденції у вподобаннях населення. Під впливом ЗМІ можуть формуватися погляди на події та життя в цілому. Водночас, неконтрольований вплив ЗМІ на дитину з дистантної сім'ї може спонукати формування відхилень-деформацій у різних видах соціалізації підростаючої особистості.

З огляду на те, що «однією з основних функцій ЗМІ є їх вплив на громадян з метою прискорення змін у свідомості, інформування громадян та активізація їхньої участі у процесах розвитку суспільства» [3, с. 42], вважаємо за доцільне зосередити увагу на неоднозначності впливу засобів масової інформації, особливо це стосується дітей трудових мігрантів, оскільки ЗМІ дають здебільш відбиток подій та не передбачають вироблення вміння неповнолітніх самостійно аналізувати отриману інформацію.

Підводячи підсумки, мусимо констатувати, що, коли сім'я не виконує свої соціалізаційні функції по відношенню до дітей (особливо це стосується дистантної сім'ї трудових мігрантів), то цілком природним є те, що ці функції перебирають інші соціальні інститути, серед яких одним з найпотужніших і дієвих є засоби масової інформації.

Вважаємо, що для пом'якшення впливу ЗМІ на дітей трудових мігрантів, і відповідно на процес їх гендерної соціалізації та формування громадянської позиції, дуже важливо з боку держави здійснювати контроль інформаційного потоку. На нашу думку, доцільно розробити рекомендації для ЗМІ щодо представлення інформації різним віковим групам населення, у тому числі дітям. Важливо створити умови для підтримки та пропаганди традиційних сімейних цінностей, національної ідеї, формування патріотизму у неповнолітніх. Необхідно проводити роботу з батьками та «опікунами» щодо доступу дітей до інформації. Найкращим способом вирішення проблеми негативного впливу ЗМІ на свідомість дітей є співпраця держави, батьків та засобів масової інформації щодо доведення інформації до дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєв Л. Г. Гендерна політика в діяльності державної служби зайнятості / Авдєєв Л. Г. – К. : ІПК ДСЗУ, 2004 – 23 с.
2. Бендас Татьяна Владимировна. Гендерная психология [Текст] : учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по направлению и спец. психологии / Т. В. Бендас. – СПб. [и др.] : Питер, 2007. – 430с.: табл. – (Серия «Учебное пособие»). – Библиогр.: с. 346–370.

3. Вольська Л. Л. Роль та місце ЗМІ у формуванні інформаційного суспільства в Україні / Вольська Л. Л. – К. : Інститут журналістики, 2005. – 136 с. (Роль мас-медіа у формуванні інформаційного суспільства) (Матеріали науково-практичної конференції 8 лютого 2005 року).
4. Громадянське виховання особистості. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М. І., 2006. – (Дошкільна освіта) Кн. 1 : Законодавчо-правові та теоретичні засади / авт.-упоряд. В. І. Войтенко [та ін.]. – [Б. м.]: [б.в.], 2006. – 112 с. – Бібліогр.: с. 106–108.
5. Іванов М. С. До проблеми з'ясування змісту громадянської та політичної освіти / Іванов М. С. – К. : КМ Академія, 2003. – 74 с. (Наукові записки. Національний університет «Києво-Могилянська академія») (Політичні науки; т. 21).
6. Мойсеєнко А. О. Місце засобів масової комунікації в процесі формування готовності населення України до діяльності в інформаційному суспільстві / Мойсеєнко А. О. – К. : Інститут журналістики, 2005. – 136 с. (Роль мас-медіа у формуванні інформаційного суспільства) (Матеріали науково-практичної конференції 8 лютого 2005 року).
7. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів : навч.-метод. посібник / В. Л. Андрєєнкова [та ін.] ; заг. ред. К. Б. Левченко [та ін.] ; Український науково-методичний центр практичної психології та соціальної роботи, Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда – Україна». – Х. : Чальцев, 2008. – 384 с.